

Dochter van de dekolonisatie

Nadia Nsayi

Met Dochter van de dekolonisatie (EPO, 2020) schreef Nadia Nsayi een familiegeschiedenis die samenvalt met honderd jaar kolonisatie en dekolonisatie. Een meeslepend verhaal dat het relaas van een familie verweeft met de relaties tussen België en Congo.

Wat volgt, is een fragment uit deel 3 'Sorry is niet genoeg' en hoofdstuk 1 'Excuses voor koloniaal onrecht'.

In 2005 bezocht ik samen met *papi* de tentoonstelling 'Het geheugen van Congo' in het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. Ik herinner me bitter weinig over die tijdelijke tentoonstelling in Tervuren en het publieke debat dat het teweegbracht. Het is pas in 2010, naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van Congo's onafhankelijkheid, dat ik het debat over het koloniale verleden actief ben beginnen volgen. Wellicht omdat de Vlaamse media toen veel aandacht besteedden aan de herdenking en omdat ik mij bewuster werd van mijn koloniale grootvader. Dat jaar zette ik ook mijn eerste stappen

als opiniemaker. Ik vond dat de herdenking in een sfeer van nostalgie plaatsvond. Sindsdien stel ik vast dat ik in een land leef waarin kolonialisme, en in het bijzonder de Belgische kolonisatie in Congo niet (kritisch) genoeg aan bod komt. De koloniale periode wordt nog te vaak gerelativeerd of zelfs goedgepraat door te verwijzen naar de tijdsgeest van toen, naar de 'Belgische realisaties' in de kolonie en naar de 'Congolese miserie' na de onafhankelijkheid.

Gelukkig heeft het debat in Vlaanderen de voorbije tien jaar stappen vooruit gezet. De toon

van (een nieuwe generatie) journalisten, onderzoekers en politici is kritischer geworden. Bovendien treden nu ook meer mondige Nederlandstalige Afro-Belgen (Belgen van Afrikaanse afkomst) en opiniemakers naar voren. Tracy Tansia, Don Pandzou, Sandrine Ekofo, Lieven Kandolo, Primrose Ntumba. Het zijn maar enkele namen van twintigers en dertigers van Congolese afkomst, opgegroeid in België. In tegenstelling tot vorige generaties staan ze kritisch(er) tegenover de omgang met het koloniale verleden, ze wijzen op de pijnlijke racistische erfenis en ze delen hun ervaringen, analyses en ideeën in mainstreammedia.

Deze evolutie is een goede zaak. Want de Europese kolonisatie van het Afrikaanse continent is een complex verhaal. In een samenleving die steeds diverser wordt, met onder meer zwarte burgers, is het niet meer geloofwaardig om bijna uitsluitend witte mensen — vooral oudere mannen — het woord te geven in het debat over het koloniale verleden. De verhalen moeten verteld worden door meerdere stemmen en vanuit verschillende perspectieven. Als dochter van de dekolonisatie wil ik eerst stilstaan bij de kolonisatie zelf.

In het eerste deel schreef ik over de Belgische koloniale ambities vanaf eind negentiende eeuw. Aan de hand van begrippen zoals imperialisme, kapitalisme, terrorisme en racisme ging ik in op het koloniale systeem waarin mijn grootvader Arthur Clerebaut

De koloniale periode wordt nog te vaak gerelativeerd of zelfs goedgepraat door te verwijzen naar de tijdsgeest van toen, naar de 'Belgische realisaties' in de kolonie en naar de 'Congolese miserie' na de onafhankelijkheid.

terecht kwam, waarin hij mijn grootmoeder Louisa Nsayi leerde kennen en waarin mijn vader Marcel Clerebaut Nsayi opgroeide.

Familieverhalen illustreren dat de kolonisatie niet alleen ging over ideologieën en instituties maar ook over hun impact op mensen van vlees en bloed. Witte machtige mannen in West-Europa namen grote beslissingen met vergaande gevolgen voor zwarte volkeren in Midden-Afrika. Die beslissingen hadden zelfs een invloed op ‘gewone’ witte burgers die als militair, ambtenaar, missionaris, dokter, ondernemer ... alleen of met vrouw en kind naar de kolonie verhuisden. De rekrutering van Belgische koloniale gebeurde in een sfeer van paternalistische propaganda om het belang van het overzeese ‘christelijke beschavingswerk’ te rechtvaardigen.

Ondanks de goede intenties van sommige koloniale en de realisaties van de koloniale overheid zoals transportinfrastructuur, onderwijs en gezondheidszorg, blijft kolonialisme in mijn ogen een fundamenteel onrechtvaardig systeem van territoriale bezetting, economische uitbuiting en fysiek en mentaal geweld. Een zwarte slaaf die eten krijgt, leert lezen en verzorgd wordt, blijft een slaaf in dienst van de witte meester. Het koloniale systeem was ook intrinsiek racistisch. De koloniale logica impliceert immers dat de ene (witte) groep zich biologisch en cultureel superieur acht en zich het recht toekent om de andere (zwarte) groep te domineren en te vernederen. De koloniale samenleving steunde op rassendiscriminatie: witte en zwarte inwoners leefden in aparte wijken, studeerden in aparte scholen en werden in aparte ziekenhuizen verzorgd.

Was er eigenlijk een feitelijk verschil met de apartheid in Zuid-Afrika? De kolonisatie heeft met zijn ‘beschavingswerk’ Belgische patronen opgedrongen en zo samenlevingsvormen en culturele identiteiten van Congolese volkeren beschadigd en op bepaalde vlakken zelfs verwoest.

Het koloniale beleid ten aanzien van twee groepen — metiskinderen en évolués — illustreert hoe het systeem probeerde om van (half) zwarten ‘beschaafde’ wezens te maken. Mijn metisvader en mijn évolué-grootvader Philippe Madjedjo aan moederszijde leefden in een maatschappij die hen aanmoedigde om hun zwart-zijn zoveel mogelijk te verwerpen en zo te evolueren naar een beter mens, dicht bij de witte mens. Het Belgische model was het richtdoel om in de kolonie een hogere sociale status te verkrijgen.

Zwarte schrijvers zoals Aimé Césaire, Frantz Fanon, Achille Mbembe schreven over de nefaste langdurige mentale erfenis van het kolonialisme. Voor mij is het ergste aspect van de Belgische kolonisatie in Congo de decennialange onderdrukking en bijgevolg de psychologische erfenis in de vorm van zagezegde ‘witte superioriteit’ en ‘zwarte inferioriteit’. Die koloniale denkbeelden en complexen leven verder, soms subtiel, bij mensen die met een stereotiepe propaganda zijn opgegroeid en bij nabestaanden omdat de propaganda tot vandaag niet volledig verdwenen is. De erfenis van de kolonisatie is zowel impliciet als expliciet zichtbaar en voelbaar in Congo en België, bij jongere en oudere Congolezen en Belgen en in de relaties tussen beiden. De koloniale erfenis zit in de geesten, woorden, handelingen, straten, kortom in mens en samenleving.

In het tweede deel ging ik in op koloniale sporen in de Belgische samenleving: het feit dat Congo een belangrijk land blijft in het Belgische buitenlandse beleid en een

De kolonisatie heeft met zijn ‘beschavingswerk’ Belgische patronen opgedrongen en zo samenlevingsvormen en culturele identiteiten van Congolese volkeren beschadigd en op bepaalde vlakken zelfs verwoest.

actierrein voor het Belgische middenveld, de aanwezigheid van personen van Congolese afkomst en van publieke plaatsen met een ‘Congolees’ verhaal.

In 1989 belandde ik samen met mijn moeder in België. Ik onderging zoals veel migranten een integratieproces in een witte wereld, in mijn geval bij *papi* en *mami* in de Vlaamse Landen. Ik zie mijn aanwezigheid in België, en die van andere personen met Congolese — en bij uitbreiding Burundese en Rwandese — roots als een gevolg van de kolonisatie.

Tijdens de koloniale periode trokken tienduizenden Belgen naar de kolonies. Bij de onafhankelijkheid waren er ongeveer 80.000 Belgen in Congo. Na 1960 ontstond een omgekeerde migratiestroom: Congolezen (Zairezen) kozen voor een toekomst in België en vormen vandaag een gemeenschap van ongeveer 80.000 mensen. In Brussel en Vlaanderen leerde ik personen uit de Congolese diaspora kennen. Geleidelijk aan ontdekte ik verhalen over Congo in de openbare ruimte van steden waar ik een deel van mijn leven heb doorgebracht: Leuven, Brussel en Antwerpen. Ik merkte dat de publieke sporen vaak onzichtbaar zijn.

Is dit een poging van de Belgische elite om de koloniale geschiedenis te verzwijgen en uit te wissen voor opeenvolgende generaties?

In de relaties tussen België en Congo stopte de impact van het kolonialisme niet op het moment van de formele politieke dekolonisatie in 1960. Uiteraard draagt de Congolese elite een verantwoordelijkheid in de postkoloniale problemen. Ze streed voor een snelle politieke onafhankelijkheid zonder klaar te zijn om het bestuur van het land volledig over te nemen, zonder reële militaire en economische macht. Bovendien heeft de elite zich ook te vaak laten manipuleren door westerse leiders. Maar gaf de Belgische elite het slagen van het onafhankelijke Congo een oprechte kans? België — en andere westerse landen zoals de Verenigde Staten — speelde meermaals een

negatieve rol in de postkoloniale periode. De Belgische staat hield de economische macht van zijn oud-kolonie stevig in handen, voerde een verdeel-en-heerspolitiek bij Congolese leiders en stuurde aan op de omverwerping van de regering Lumumba en de fysieke uitschakeling van democratisch verkozen politici. België ging hiermee verder door de staatsgreep van militair Joseph Mobutu te steunen en jarenlang nauwe banden met de Zairese dictatuur te onderhouden.

Vijfenzeventig jaar koloniaal bestuur en zestig jaar neokoloniaal bestuur, dat is niet niks. Dat bestuur heeft de eigenwaarde en het zelfvertrouwen van Congolezen beschadigd.

Naast de impact van de Belgische kolonisatie (1885-1960) liggen de impact van de onafhankelijkheids crisis (1960-1965), het mobutisme (1965-1997) en de regionale oorlogen (sinds 1996) mee aan de basis van de problemen waarmee Congo vandaag kampt. Vijfenzeventig jaar koloniaal bestuur en zestig jaar neokoloniaal bestuur, dat is niet niks. Dat bestuur heeft de eigenwaarde en het zelfvertrouwen van Congolezen beschadigd. Ze staan voor de grote uitdaging om van het (neo)koloniaal onrecht te herstellen en de kracht te vinden om Congo's toekomst in eigen handen te nemen. Dit betekent stilstaan bij het verleden, er lessen uit trekken en radicaal een nieuwe weg inslaan, tegen corruptie en tegen straffeloosheid.

In dit laatste deel ga ik in op het publieke debat over de omgang met het koloniale verleden, de erfenis en de oproep tot dekolonisatie. Na de heropening van het AfricaMuseum (2018), de uitzending van de tv-reeks *Kinderen van de kolonie* (2018) en de publicatie van het expertenrapport van de Verenigde Naties (2018) over Afrodendenten, inwoners

van Afrikaanse afkomst in België, houdt de herdenking van de zestigste verjaardag van de onafhankelijkheid van Congo het debat actueel. Toch is het belangrijk dat België het debat ook durft te voeren buiten die mediatische hoogtepunten. De Belgische samenleving, dus ook Vlaanderen, moet proberen om in het reine te komen met het koloniale verleden, zoals ze dat probeert met de wereldoorlogen, de collaboratie en de Holocaust, de systematische vervolging en uitroeiing van de Joden. Dit betekent dat de maatschappij moedig dat verleden onder ogen moet zien en stilstaan bij wat de Nederlands-Surinaamse Gloria Wekker het ‘culturele archief’ van dat verleden noemt.

Hoe meer ik de Belgische kolonisatie onder ogen zie, hoe meer ik mij bewust word van het koloniale onrecht en hoe meer ik overtuigd ben van het belang van berouw. In het debat treedt af en toe dat aspect op de voorgrond: verontschuldigen. Moet België zich verontschuldigen? Wie moet dat doen en aan wie? Ik geloof in de noodzaak van Belgische excuses aan Congolezen wereldwijd. Ik zie verontschuldigen als een eerste stap in een proces van heling, verzoening en herstel. De pijnlijke erfenis van de kolonisatie gaat gepaard met al dan niet uitgesproken gevoelens van verdriet, onbegrip, haat, frustratie, woede. Huidige en komende generaties hebben het recht op informatie over de koloniale geschiedenis. De samenleving heeft nood aan een serien debat over hoe we best met dat verleden omgaan.

In 2019 lanceerde de communicatievereniging Creative Belgium de tweetalige schrijfactie ‘Sorry is een begin’. Als jurylid las ik tientallen brieven van Franstalige en Nederlandstalige Belgen die in naam van de bevolking verontschuldigen aanboden voor het koloniale verleden. Ik vind het belangrijk dat het debat over (de)kolonisatie niet alleen wordt gevoerd op het niveau van de (sociale) media en de politiek. Initiatieven die het thema ook bij de brede samenleving brengen, zijn meer dan welkom.

Toch benadruk ik dat de Belgische bevolking zich niet collectief schuldig moet voelen voor de kolonisatie. Belgen moeten zich informeren over wat er gebeurde, maar het is niet de bedoeling dat 11 miljoen inwoners zich excuseren voor het toenmalige koloniale beleid van enkele machtige landgenoten en de toenmalige handelingen van tienduizenden kolonials.

Eigenlijk werden vele ‘gewone’ kolonials — zij die geen topfuncties hadden — ook gebruikt en door de propaganda meegesleurd in een koloniale machine. In de periode van de onafhankelijkheid werden sommige oud-kolonials het doelwit van geweld en keerden samen met hun kinderen in dramatische omstandigheden terug naar België. Uiteraard kijk ik naar de proportionaliteit van het geweld. Het is duidelijk dat het decennialange geweld tegen miljoenen Congolezen zwaarder doorweegt. Toch pleit ik in het kader van heling, verzoening en herstel ook voor aandacht voor het leed bij oud-kolonials en hun nabestaanden. Het huidige debat mag hen niet mond-dood maken. Hun verhalen blijven relevant om de Belgische kolonisatie beter te vatten en er lessen uit te trekken.

+++

In februari 2019 was een expertengroep van de Verenigde Naties in België om de mensenrechtensituatie van personen van Afrikaanse afkomst te onderzoeken. Na bezoeken aan onder meer Brussel, Antwerpen, Luik en Charleroi riep de groep België

***De pijnlijke erfenis van de kolonisatie
gaat gepaard met al dan niet
uitgesproken gevoelens van verdriet,
onbegrip, haat, frustratie, woede.***

op om het koloniale verleden onder ogen te zien en adviseerde de overheid om zich te verontschuldigen voor de wreedheden in de koloniale periode. Ook 51 procent van de Belgen gaf in een peiling aan dat België officiële excuses moet aanbieden aan Congo voor misdaden begaan tijdens de koloniale periode. 32 procent is tegen excuses. Mijn pleidooi voor verontschuldigen houdt rekening met de verschillende niveaus van verantwoordelijkheid in de kolonisatie.

Sommige instituties en hooggeplaatste figuren speelden een cruciale rol in de werking van dat fundamenteel onrechtvaardige systeem. Ik pleit niet voor individuele excuses, wel voor excuses op het niveau van instituties. Hierbij kijk ik naar de drie K's, de pijlers die decennialang het kolonialisme in stand hielden: de Koning (later de staat), de Kerk (missies) en het Kapitaal (bedrijven).

Ten eerste moet het Belgische koningshuis zich aangesproken voelen. Leopold II bracht de koninklijke familie in het koloniale project. Hij was het staatshoofd van de Onafhankelijke Congostaat (1885-1908). De gewelddadige plundering van grondstoffen in zijn privé-eigendom eiste een zware menselijke tol bij de zwarte volkeren. Ik hoop dat koning Filip naar aanleiding van Congo's zestigste verjaardag de verpletterende koloniale verantwoordelijkheid van de familie Saksen-Coburg erkent en in naam van het koningshuis excuses aanbiedt aan de nabestaanden van Congolezen die de gruwel van de Congostaat hebben meegemaakt. Wat zal koning Filip doen als hij na de wereldwijde coronacrisis naar Kinshasa zal reizen? Eert hij Leopold II zoals zijn oom Boudewijn deed in 1960 of houdt hij de lippen op elkaar zoals zijn vader Albert II in 2010? Ondanks de gevoeligheid van het onderwerp heeft het als staatshoofd van een multicultureel land geen zin meer om in het huidige maatschappelijke klimaat de kop in het zand te steken en te zwijgen.

Het heeft geen zin meer om naar Congo te reizen, met de leiders te dineren en ontwikkelingsprojecten te bezoeken zonder een sterke empathische boodschap uit te spreken over het verleden, het heden en de toekomst.

Wat houdt de koning tegen?

Naschrift 10 juli 2020

De recente spijtbetuyging van de koning in een brief aan de Congolese president is een eerste stap in de goede richting. Nu is het aan het federale parlement om een waarheids- en verzoeningscommissie op te richten en de weg te openen voor officiële excuses en een herstelbeleid ten aanzien van Congo en de Congolezen.

Bio

Nadia Nsayi is politicologe en was bijna tien jaar beleidsmedewerker Congo bij Broederlijk Delen en de Pax Christi Vlaanderen. Sinds 2019 werkt ze als curator Beeldvorming bij het Museum aan de Stroom (MAS) voor de tentoonstelling '100 X Congo. Een eeuw Congolese kunst in Antwerpen'.